

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

Ἐπιχειροῦντες νὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ ἀοιδίου Εὐγενίου Βουλγάρως δρασιν, δικαίως φοβούμεθα, μήπως διὰ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν, προκειμένης μάλιστα τῆς ἐξέτασεως καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἔργων σοφωτάτου ἀνδρός, ὑποβιάσωμεν αὐτὸν τῆς θέσεως, ἣν ἐν τῇ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδεύσει καὶ καθ' ὅλου τῇ φιλοσοφίᾳ, κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων τῶν λογίων ὁμολογίαν, κατέχει.

Ἡ ἐκπόνησις τῆς ἀνά χειρας πραγματείας, ἐξηγημένης ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὑπῆρξε δυσχερεστάτη διὰ τε τὴν βαθύτητα καὶ ποικιλίαν τῶν τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφικῶν διανοημάτων καὶ διὰ τὸ ἀρχαῖζον καὶ περινέφελον, τὸ δύσληπτον καὶ τὸ κακόζηλον τῆς γλώσσης, δι' ἣν μάλιστα κοπιώδης ἡμῖν ἐγένετο ἡ ἐρμηνευτικὴ σύνοψις τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελοῦσα τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὅλου θέματος ἡμῶν περιλαμβάνει ἐν ὀλίγοις τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ ἔπειτα τὰς ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ ἐκτεθειμένας φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ἀρχόμενοι τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦ ἀνδρός ἀφηγήσεως, ὀφείλομεν ἐν ἀρχῇ νὰ καταλέξωμεν τὰς πηγὰς, ἀφ' ὧν ἠρύσθημεν τὰς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐκτεθησομένας περὶ τε τοῦ βίου καὶ τῆς καθ' ὅλου φιλοσοφικῆς τοῦ ἀνδρός διανοήσεως γνώσεις.

Οὕτω τὰ μὲν περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπορίσθημεν ἐκ τῶν ἐξῆς συγγραμμάτων: 1) Γούδα, Βίων Παραλλήλων τόμ. Β', 2) Κούμα τόμ. 12ος τῆς Ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, 3) Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία, 4) Γ. Αἰνιᾶνος, Βιογραφία Εὐγενίου 1858, 5) Βρεττοῦ. Νεοελλην. Φιλολογικὰ τόμ. Β'. παράρτημα, 6) Βροκίνη Βιογραφία Εὐγεν. Βουλγάρως, Κέρκυρα 1878, 7) Θεριανοῦ Ἀδαμ. Κοραῆς τόμ. Α' 8) Ν. Κατραμῆ περὶ Εὐγεν. Βουλγάρως, ἐν Ζακύνθῳ 1854. Καὶ ἄλλων δ' ὁμῶς συγγραμμάτων, ἥσσονος ἱστορικῆς ἀξίας, ἐποιησάμεθα χρῆσιν, ἅτινα διὰ τοῦτο κρίνομεν περιττὸν ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα.

Τὰ δὲ περὶ τῶν καθ' ὅλου φιλοσοφικῶν τοῦ ἀνδρός διανοημάτων ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἠντλήσαμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ

μέρει τούτῳ τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας θὰ διαλάβωμεν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, περὶ τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου περιεχομένων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις κατήγετο ἐκ Ζακύνθου, ὅπου πλείονες ὑπῆρξαν τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον φέροντες οἰκοί. Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὴν 11ην Αὐγούστου 1716 ἐκ πατρὸς μὲν Ζακυνθίου, ἀσῆμου τὸ γένος, τοῦ Πέτρου Βουλγάρως, μητρὸς δὲ τῆς Ἰωαννίτας τὸ γένος Παραμυθιώτου. Ὁ ἀνὴρ δὲν φέρει τὸ τοῦ βαπτίσματος ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ μετωνομάσθη ὕστερον Εὐγένιος, ὅτε ἐχειροτονήθη διάκονος, καλούμενος πρῶτον Ἐλευθέριος, ὅπερ ὄνομα ἐδόθη αὐτῷ διὰ τὴν κατὰ τὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἔτος ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κερκύρας, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς πολιτορκίας τῶν Τούρκων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐμαθήτευσεν ὁ Εὐγένιος παρὰ τῷ ἐν Ζακύνθῳ διατρέποντι Ἀντωνίῳ Κατηφόρῳ, εἶτα δ' ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τὸν ἐν Κερκύρᾳ σχολάρχην Ἰερεμίαν Καββαδίαν καὶ τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ Βικέντιον Δαμφδόν. Μαθητεύσας δὲ κατόπιν ἐν Ἄρτῃ παρὰ τινι Ἀθανασίῳ, οὗτινος μνείαν ποιεῖται ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ, μετέβη κατόπιν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ἐχειροτονήθη διάκονος, ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐπιθυμῶν νὰ περιβληθῇ τὸ τοῦ μοναχοῦ σχῆμα, παρὰ τὰς προτροπὰς τοῦ πλουσίου ἀκλήρου θείου αὐτοῦ Ἀλουΐσιου, ὃν ἀποφεύγων μετέβη, ὡς εἴρηται, εἰς Ἄρταν. Ἀλλ' ὁ μικρόνους καὶ ἰσχυρογνώμων Ἀλουΐσιος, μαθὼν τὴν χειροτονίαν τοῦ ἀνεψιοῦ ἐγένετο ἐξαλλος ὑπὸ θυμοῦ, διότι οὕτω δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαωμισθῇ τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα. Μετανοήσας δ' ὅμως κατόπιν ἔγνω νὰ προσκαλέσῃ τὸν Εὐγένιον εἰς Ζάκυνθον, ἵνα ἐκεῖ διαμένῃ ὡς ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπεθύμει ν' ἀκούῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημονευομένου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ Εὐγενίου. Οὕτω μετέβη ὁ Εὐγένιος εἰς Ζάκυνθον· ἐπειδὴ δ' ὅμως ἵνα γένηται ἱερεὺς, κατὰ τὰ παρὰ Ζακυνθίοις εἰθισμένα, ἔδει νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν, πρότερον ἐπισκεπτόμενος ἰδίᾳ ἕκαστον τούτων, πάντα ταῦτα ἀποκρούσας ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπὸ τῆς εἰς Ἰωάννινα ἐπανόδου, γνωρίσαντες τὸν Εὐγένιον οἱ αὐτόθι πλούσιοι ἔμποροι ἀπέστειλαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ εἰς Παταύϊον τῆς Ἰταλίας, ὁπόθεν κατόπιν μεταβάς εἰς Βενετίαν καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου

Γεωργίου, νέων ἔτυχε θαυμαστῶν, τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἀδελφῶν Μαρούτσων, οἵτινες καὶ προέτειναν αὐτῷ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπάνοδον καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς γυμνασιαρχίας τοῦ αὐτόθι μέλλοντος χάριν αὐτοῦ νὰ ἰδρυθῆ γυμνασίον. Τὸ τοιοῦτο κατέθελξε μὲν τὸν Εὐγένιον, οὐδόλως δ' ὁμως ἠὐχαρίστησε τῷ θεῷ Ἀλουϊσίῳ, ὅστις διὰ δευτέρας διαθήκης κατέστησεν ἀντὶ τοῦ Εὐγενίου κληρονόμον αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην Βούλγαριν, ἐπειδὴ, καθὼς εἶπε, ἠδύνατο ὁ Εὐγένιος ἀνέτως νὰ ζῆ ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μισθοῦ, ὃν παρὰ τῶν Μαρούτσων ἐλάμβανεν. Τοῦτο οὐδόλως δυσηρέστησε τῷ Εὐγενίῳ, ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ διὰ κληρονομιῶν καὶ ἀμερίμνως νὰ ζήσῃ προσεδόκα. Καὶ ἐνταῦθα δ' ὁμως ὁ Εὐγένιος ἀφικόμενος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς ἵνα ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἄλλως ὀλιγοχρόνου διδασκαλίας αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ σχολάρχου ἐτέρας αὐτόθι σχολῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, ἀνδρὸς λίαν ἀλαζόνοιο καὶ κομπορρήμονοιο, οὗ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἐξ ἄλλων καταφαίνεται καὶ ὁ καὶ ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι καὶ τὸν τετραγωνισμόν τοῦ κύκλου εὔρε καὶ ἐδίδασκεν.

Κατηγορεῖ λοιπὸν οὗτος τοῦ Εὐγενίου ὡς ἀθέου, δι' ὃ ἠνάγκασεν αὐτὸν καὶ τὴν θεολογίαν νὰ διδάσκῃ τοὺς αἰεὶ πληθυνομένους μαθητὰς πρὸς τῇ ἑλλην. γραμματικῇ, τῇ λογικῇ, τῇ μεταφυσικῇ, τῇ φυσικῇ καὶ τῇ ἀστρονομίᾳ. Τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ ἡμᾶς, παρατηρεῖ ὁ Γούδας, διότι οὐ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διδάσκαλοι δὲν ἐδίδασκον θέτοντες ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸ ὠρολόγιον, ἀλλ' ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου ἀρχόμενοι, ἐτελείωνον τὴν διδασκαλίαν πολλάκις ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὅπερ ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ τὸ γνωστὸν τοῖς πᾶσι δημοτικὸν ἄσμα «φεγγαράκι μου λαμπρὸ φέγγε μου νὰ περπατῶ. . .» κτλ. Ἐν τούτοις ὁ Εὐγένιος τῷ 1750 παραιτηθεὶς προσεκλήθη εἰς Κοζάνην, ἵνα τὴν τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου ἀναλάβῃ γυμνασιαρχίαν, ἧς θέσεως μετ' οὐ πολὺ παρητήθη ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Ἄθῳ γυμνασίου, τῇ προσκλήσει τῆς Μεγάλῃς Ὀρθοδόξου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Τῷ 1754 μετέβη εἰς Ἄθῳ, ὅπου ἔσχεν ἄνω τῶν διακοσίων μαθητῶν. Φύσει δ' ὁμως ὁ Εὐγένιος ὢν ἀνώτερος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐκίνησε καὶ ἐν τῷδε τὸν φθόνον τῶν τε ἀνωτέρων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ὡς δὲ λέγεται καὶ ἐδάρη ὑπὸ τινῶν, δι' ὃ ἠναγκάσθη φεύγων νὰ μεταβῆ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κων-

σταντινούπολιν, όπου διορίσθη καθηγητής τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ, ὁπόθεν καὶ πάλιν διὰ τὸν Πατριάρχην Σαμουήλ ἔφυγεν εἰς Λιψίαν. Ἐνταῦθα μείνας ἐπεστάτησεν εἰς τὴν τῶν πρώτων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐκτύπωσιν, πρῶτον μεταγλωττίσας ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐκδοὺς τὸ ἔργον «Εἰσηγήσεις εἰς νέους κώδικας» τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνης τῆς Β΄., ὑφ' ἧς διὰ τοῦτο μάλιστα ἐτιμήθη, διορισθεὶς βιβλιοθηκάριος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, χειροτονηθεὶς δὲ τῷ 1775 ἱερεὺς καὶ τῷ 1776 ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας καὶ Πλαταμῶνος, παρούσης καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείας, ἣτις εἰς Μόσχαν μετεκαλέσατο αὐτὸν ἐκ Λιψίας δι' ἀνωτέρου ῥώσου ἀξιωματικοῦ. Ἐκ τῆς Πουλτάδας δ' ὅπου ὠρίσθη ἡ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ ἔδρα, ὁπόθεν παρητήθη ἔνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας αὐτοῦ, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ἐν τῇ Μονῇ Ἀλεξάνδρου τοῦ Νεύφσκη ἀπέθανε τῇ 10ῃ Ἰουνίου 1806, ἐν ἡλικίᾳ 90 ἐτῶν.

Τοιοῦτος ἐν βραχυτάτοις ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς γενομένου ἐν ταύτῳ διευθυντοῦ καὶ καθιδρυτοῦ σχολείων, ἱεροκήρυκος καὶ συγγραφέως, θεολόγου καὶ μαθηματικοῦ, φυσικοῦ καὶ γραμματικοῦ, εἰς οὗ ἤδη τὴν ἐξέτασιν τῶν ἔργων μεταβαίνομεν.

Ἔργα πολλὰ συνέγραψεν ὁ Εὐγένιος, ὧν τὰ πλεῖστα μὲν εἰς ἀρχαῖζουσας γλώσσας, ὀλίγιστα δ' εἰς τὴν καθωμιλημένην μιξοδόξον καὶ ὄλως κακόηχον τότε οὔσαν. Τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὰ μὲν εἶναι πρωτότυπα, τὰ δὲ μεταφράσεις. Εἶναι δὲ τὰ κυριώτατα τούτων κατὰ χρονολογικὴν τῆς ἐκδόσεως τάξιν τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ σπουδαιότατον καὶ ὠφελιμώτατον τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρὸς ἡ Λογικὴ ἐκδοθεῖσα ἐν Λιψίᾳ 1766. 2) Αἱ τοῦ Σεγνέρου πραγματεῖαι περὶ τῶν μαθηματικῶν στοιχείων, ἐν Λιψίᾳ 1767. 3) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διχονοιῶν, ἐν Πολωνίᾳ ἐκδ. 1768 ἐν Λιψίᾳ. 4) Μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος τοῦ Οὐεργιλίου καὶ τῶν Γεωργικῶν ἐν Πετροπόλει 1791-1792. 5) Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος 1797. 6) Αἱ καθ' Ὅμηρον ἀρχαιότητες, ἐν Μόσχᾳ 1804. 7) Ἡ Μεταφυσικὴ, ἐν Βιέννῃ 1805. 8) Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις, Βιέννῃ 1805. 9) Σχόλια εἰς τὸ Δ', βιβλίον τῆς Γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, ἐν Βιέννῃ 1805. 10) Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Γραβεζάνδου, ἐν Μό-

σχα 1805. 11) Γεωμετρίας Τακουετίου μετάφρασις, ἐν Βιέννῃ 1805. 12) Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς Γενουηνοῦ, ἐν Βιέννῃ 1806. Ἐκ τούτων μὲν τὰ κυριώτατα, πρὸς τούτοις δ' ὅμως ἔγραψεν ὁ Βούλγαρις καὶ πλείστα ἄλλα μικρὰ καὶ μεγάλα συγγράμματα, γραμματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά, ἐπιστολάς, ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Γεωργίου Καστριώτου κλπ.

Περατώσαντες τὰ ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ τὰ ὡς πρὸς τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ δράσιν, θὰ ἐξετάσωμεν ἰδίᾳ πρῶτον τὴν Λογικὴν, παραλείποντες ὅσα ὁ Εὐγένιος ἔχει γνωστὰ φιλοσοφικά δόγματα παραλαβὼν παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ Λογικὴ αὐτοῦ προσφωνεῖται τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ εὐσεβάστῳ αὐθέντῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ Ἀλεξάνδρου Γκίκα Βοεβόδα ἡγεμόνι πάσης Μολδοβλαχίας. Ἐξεδόθη δὲ σπουδῇ τε καὶ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Θωμᾶ Μανδακάσου τοῦ ἐκ Καστορίας ἐν Λιψία τῷ 1767. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς προτάσσεται ἡ προσφώνησις, ταύτῃ δ' ἐπακολουθεῖ προεισαγωγὴ χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων τὴν Λογικὴν, ἐν ἣ ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος τὴν χρησιμότητα τῆς βίβλου, ἐξ ἧς, λέγει, καλοὺς καρποὺς πᾶς δύναται ν' ἀποκομίσῃ ἀναλόγως τοῦ κόπου, ὃν θὰ καταβάλῃ πρὸς τὴν τοῦ βιβλίου μελέτην. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναφέρει ὁ Εὐγένιος καὶ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν τὴν Λογικὴν συνέγραψεν ἔτι δὲ καὶ τὸν πρὸς μελέτην τρόπον, χάριν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ἐν εἴδει σημειωμάτων, ἵνα οὗτοι συγκρατῶσιν ἐν τῇ διανοίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδασκόμενα, διότι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου Λογικὴ ἑλληνιστὶ συντεταγμένη οὐδεμίᾳ ὑπῆρχεν ἐκδεδομένη, ἐν ᾧ οἱ τῶν σχολῶν διδάσκαλοι ἀπὸ στόματος ἔδιδασκον, πολλάκις καὶ παρ' ἄλλων ἀδασανίστως παραλαμβάνοντες, ἐν οἷς πολλὰ τὰ τε ψευδῆ καὶ φαῦλα καὶ τὰ ἀμαθίας ὄζοντα. Ἐν τῷ τέλει τοῦ μέρους τούτου ἐγκωμιάζει ὁ Εὐγένιος τὸν Θωμᾶν Μανδακάσῃν, οὗ τῇ προτροπῇ καὶ τοῖς ἀναλώμασι ἐξέδοτο ὁ Εὐγένιος τὴν Λογικὴν. Τῆς Λογικῆς προτίθησιν ὁ Εὐγένιος προδιατριβὰς, ὡς ὀνομάζει, προεισαγωγικὰς εἰς τὸν περὶ Λογικῆς λόγον. Προέταξεν ὅμως καὶ τούτων πρῶτον, ἀφήγησιν προεισοδιώδη περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας, περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καὶ τῶν εὐδοκιμησάντων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶτα δ' ἐπιτάσσει τὰς προδιατριβὰς ἦτοι:

1) Ὅπως παρσκευασμένον χρεῖν ἔκειν εἰς τὴν φιλοσο-

φίαν καὶ πῶς αὐτὴν μετιτέον, 2) Τῶν νοσοποιῶν τῆ τοῦ γνωστικοῦ δυνάμει αἰτίων τὰ μᾶλλον κεφαλαιώδη καὶ τούτων ἢ ἐκάστῳ ἐπιβάλλουσα προφυλακὴ τε καὶ θεραπεία, 3) Περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων, 4) Ἦτις ποτὲ ἢ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη. Ἦτε τάξις τῆς περὶ αὐτῶν πραγματείας καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς ὄνησις. Μετὰ τὰς προδιατριβάς ταύτας ἐπιφέρει τὰ πρὸ τῆς Λογικῆς εἰωθότα λέγεσθαι ἦτοι: Περὶ ἀρχῆς, φύσεως, κλήσεως, χρήσεως καὶ διαιρέσεως τῆς Λογικῆς. Ἀκολουθῶς διαιρεῖ τὴν κυρίως Λογικὴν εἰς βιβλία πέντε, ὧν ἕκαστον εἰς ἴδια κεφάλαια. Τὰ πέντε ταῦτα βιβλία διαλαμβάνουσι: τὸ Α' Περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, τὸ Β' Περὶ σκέψεως, τὸ Γ' Περὶ κρίσεως, τὸ Δ' Περὶ διανοίας καὶ τὸ Ε' Περὶ μεθόδου.

Ἐν τῇ προεισαγωγικῇ τῆς Λογικῆς μελέτῃ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ὁ Εὐγένιος σταχυολογῶν ἀπὸ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ σχολιαστῶν ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόςδοτος, παρατηρῶν, ὅτι περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον τὴν σοφίαν, ἠσχολήθησαν οἱ ἀρχαιότατοι λαοὶ ἀνατρέχων εἰς τοὺς παλαιωτάτους χρόνους. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει ἀπὸ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Σήχου καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθέντων. Οἱ σοφοί, λέγει, πρῶτον τῶν μυθικῶν χρόνων (σοφοὺς δὲ λέγων, ἐννοεῖ τοὺς παρατηρητὰς τῆς φύσεως) καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ προφητικὸν ἔχοντες τὸ πνεῦμα ἐφιλοσόφησαν. Παρ' ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις ὑπῆρξε φιλοσοφία, ἢ ἀστρονομία ἦτοι αἰ τῆς φύσεως ἔρευνα. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τῶν λαῶν τούτων ἦτο ἔμφυτος, τὸν δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα πρὸς εὐδαιμονίαν εἶχον καὶ πρὸς βεβαίωσιν ἀναφέρει τὸν ἐν Προμηθεὶ τοῦ Αἰσχύλου μῦθον τοῦ Προμηθέως, ὅστις, λέγει, συμβολίζει τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐφευρετικότητά, καὶ τὴν πρὸς τεχνικὸν τι γέρον τάσιν. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι παρατηροῦντες τὸν κόσμον ἀποροῦσι πῶς συνέστη ὁ κόσμος καὶ διατί ἐγεννήθη καὶ τίνα σκοπὸν ἔχει, (ἀκολουθεῖν ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει). Πρὸς τοῖς Αἰγυπτίοις κατόπιν ἀναφέρει καὶ τοὺς Χαλδαίους καὶ Ἀσσυρίους καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀσίας λαοὺς μάλιστα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν κλίνοντας, πρὸς τούτοις τοὺς Θράκας, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Φοίνικας, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Σκύθας, τοὺς

Σίνας και άλλους περί τήν φιλοσοφίαν ασχοληθέντας, οἵτινες περί ἄλλα τε και περί τήν καθαρότητα τοῦ οὐρανοῦ και τὸ ἐπίπεδον τῆς γῆς ἠσχο-
λήθησαν. Ἀκολούθως ἐξετάζων τήν ἀρχήν τῆς φιλοσοφίας παραδέχε-
ται, ὅτι παρά τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων λαῶν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες τὰ
φιλοσοφικά σπέρματα, δι' ὧν τήν φιλοσοφίαν προήγαγον εἰς ἀκμὴν
τοῖς λοιποῖς λαοῖς ἀνέφικτον. Παραδέχεται, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων
φιλοσόφων ἔσχον διδασκάλους ἀπὸ τῶν λαῶν τούτων, ὅτι ὁ Πυθαγό-
ρας αὐτὸς μετέβη εἰς Αἴγυπτον, και ἄλλα ὧν πολλὰ ἀνυπόστατα, κατὰ
τὰς νεωτέρας τῆς ἐπιστήμης ἐρεύνας. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, ἦτο ἔμμε-
τρος και μυθική, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τοῦ Ὀμήρου και Ἡσιόδου ἐπῶν,
ἢ δὲ πρώτη χρῆσις τοῦ ὄρου φιλοσοφία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου.

Ἀκολούθως ἀρχόμενος γραμματικῶς πως ἄλλ' ὄλως ἀκανονί-
στως τῆς τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀφηγήσεως, ἐν τῇ
διαδοχῇ τῆς ἱστορήσεως τῶν φιλοσόφων ἐξετάζει ἐν γενικωτάταις
γραμμαῖς ἅπαντας τούτους, χωρὶς δ' ὅμως ν' ἀναφέρῃ τὰ συστή-
ματα καθ' ὅλου τῆς ἰδίας φιλοσοφικῆς ἐκάστου τούτων διανοήσεως,
ἀλλ' ἀπλῶς, μόνον τὰς σχολὰς ἀναφέρων, καταλήγει μέχρι τῶν ἐν
Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ φιλοσόφων Leibnitz, Wolf, Γα-
λιλαίου, Newton, μὴ παραλιπὼν μηδὲ τὰς ἐπουσιωδεστέρας τῶν φι-
λοσοφικῶν δοξασιῶν τῶν τε Ἑλλήνων και τῶν νεωτέρων φιλοσόφων
ν' ἀναφέρῃ. Τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰς μὲν περί Ἑλλήνων και ἐν γέ-
νει τὰ περί τῶν τῆς ἀνατολῆς φιλοσόφων παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Εὐ-
σεβίου, Σουίδα, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου, Διογένους τοῦ
Λαερτίου και τοῦ Ἀριστοτέλους, Πλουτάρχου, Πλάτωνος, τῶν Τρα-
γικῶν, τοῦ Κικέρωνος και ἐν γένει τῶν κλασικῶν συγγραφέων και
τῶν σχολιαστῶν αὐτῶν, τὰ δὲ περί τῶν νεωτέρων, τῶν κατὰ τήν δύ-
σιν φιλοσόφων, παραλαμβάνει και παρ' ἄλλων ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς
ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brückner.

Μετὰ τᾶνωτέρω πραγματεύεται τήν πρώτην προδιατριβήν: Ὅπως
παρεσκευασμένον χρὴ ἦκειν εἰς τήν φιλοσοφίαν και πῶς
αὐτὴν μετιτέον. Αἰτιολογῶν τήν διατριβὴν ταύτην λέγει, ὅτι ἦτε
Λογική και ἡ Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμαι, ἢ δὲ Λογική ὡς μέρος τῆς
φιλοσοφίας πρέπει νὰ ἐξετάζηται ὑπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ πραγμα-
τευθῇ τήν Λογικὴν, ἀφ' οὗ ἄλλως ἢ τῆς φιλοσοφίας ἐξέτασις ἐν γέ-
νει προπαρασκευάζει εἰς τήν τῆς Λογικῆς.

Προάγων τις είναι, λέγει, ἡ ἐξέτασις τῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ καὶ ὁ προάγων οὗτος ἀγὼν εἶναι. Τὸ τῆς φιλοσοφίας καλὸν πολλοὶ αἰροῦνται, ὀλίγοι δ' ὁμῶς ὡς ἀληθῶς ἐφιλοσόφησαν, ἤτοι δι' ἀφυΐαν ἢ διὰ φαυλότητα. Ἴνα τις γεύσῃται φιλοσοφίας ἀνάγκη νὰ ᾖ τέλειος ὡς πρὸς τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, νὰ γνωρίζῃ καλῶς καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοὺς ἔργους τοὺς φιλοσοφικοὺς. Νὰ εἶναι βαθὺς γνώστης τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ νὰ συγγράφῃ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ἐν βεβούσῃ γλώσσῃ, «οἱ γὰρ ἐν χυδαίῳ ὕφει φιλοσοφοῦντες ἀνοηταίνουσι νεανικῶς». Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Εὐγένιος βεβαίως δὲν ἐνόει, ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ μόνον συγγράμματα πρέπει νὰ γράφονται εἰς καθαρὰν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐν γένει πᾶν, οἷας-δήποτε μορφῆς σύγγραμμα, τούτου δὲ περιφανὲς παράδειγμα ἑαυτὸν παρέσχε, ἐν ἀρχαΐζοντι ὕφει πραγματευσάμενος τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα. Ὁ φιλοσοφῶν, λέγει, πρέπει νὰ θηρεύῃ τὴν ἀλήθειαν μὲν τῇ θεωρίᾳ, τὸ ἀγαθὸν δὲ τῇ πράξει, ἔχων δ' ἔρωτα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, νὰ θεωρῇ ταύτην ὡς γάμον ἀδιάζευκτον αὐτῷ. Οὔτε, λέγει, ἡ πληθὺς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῶν αἱρέσεων, καὶ τῶν ἀρχῶν τό τε πολύδοξον καὶ ἀντίδοξον πρέπει νὰ μετριάσῃ καὶ μαράνῃ τὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τοῦ φιλοσοφοῦντος, οὔτε οὗτος ἀναμετρούμενος τὴν τυχόν ἀποτυχίαν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ δράσει ν' ἀπρακτῇ· πρέπει ν' ἀκολουθῇ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τὴν μεσότητά ἢ τασσόμενος εἰς τινὰ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν νὰ εἶναι ὁπαδὸς ἀποκλειστικῶς τῆς μερίδος ταύτης, ἀλλὰ μετ' ἐνδελεχῆ μελέτην καὶ σαφῆ κατανόησιν ἀπάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Μεταξὺ τῆς δογματικῆς καὶ τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας κρίνων τις πρέπει ἅ προτιμήσῃ τὴν δογματικὴν, ἅτε τῆς σκεπτικῆς ἀποκλειούσης πᾶσαν περὶ εὐρέσεως τῆς ἀληθείας σκέψιν καὶ ἔρευναν. Πάντων δ' ἄριστον, ἵνα ὁ φιλοσοφῶν ᾖ ἐκλεκτικός, ἤτοι νὰ ἐκλέγῃ τὰς ἀρίστας ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Ἐν τούτοις δ' ὁμῶς, λέγει, ὀφείλει μήτε τὰ δῆλα ν' ἀθετῇ μήτε τὰ ἀδηλότερα οἶεσθαι κατέχειν.

Ἀκολουθῶς συμβουλεύει τῷ φιλοσοφοῦντι, ἵνα ᾖ ἀνιχνευτὴς τῆς ἀληθείας ἀκριβῆς καὶ κριτῆς ἀδέκαστος ὡς πρὸς τὴν τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ἐκλογὴν. Ἄς μὴ εἶναι, λέγει, προκατειλημμένος ὁ

μέλλων νὰ φιλοσοφήσῃ, ἀλλ' ἐλευθερίᾳ γνώμης καὶ ὀρθῷ λόγῳ κρινέτω, διότι ὁ προκατειλημμένος καὶ ἂν τι νέον ἦτοι ὀρθὸν παράσχῃ τῇ φιλοσοφίᾳ, τοῦτο ὅλως ἀσυνειδήτως καὶ μηχανικῶς θέλει πράξει, προτιμῶν νὰ εἶναι μᾶλλον δαιτητῆς ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς φιλοσοφίας ἢ ἀντίδικος.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀναφερομένων, ἡμῖν, λέγει, οὕτως αἰ φιλοσοφεῖν πειρατέον καὶ διὰ παντός καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἰρεῖσθαι τὸ τῷ ὀρθῷ λόγῳ σύμφωνον, μηδὲν δὲ πρεσβεύειν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν ταῖς γραφαῖς ἀληθείας διάφορον, ἀφ' οὗ οὐδαμῶς ἀντιπίπτει ἡ φιλοσοφία πρὸς τὴν πίστιν. Περὶ Θεοῦ δέ, λέγει, μάλιστα καὶ κατ' ἀρχὴν ὁ φιλοσοφῶν πρέπει ν' ἀσχοληθῇ ἐπιφέρων «τί γὰρ φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων;».

Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑπερτάτου τῶν ὄντων, τοῦ ἀκροτάτου καὶ ὑπερτελεστάτου, τοῦ πάντων πάντῃ ὑπεριδρυμένου καὶ αὐτοόντος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄντος καὶ τοῦ μόνου κυρίου ὄντος, τοῦ δημιουργικοῦ, τοῦ κινήτικοῦ, τοῦ συνεχτικοῦ, τοῦ ἀπείρου, τοῦ αὐτοαγάθου, τοῦ αἰωνίου καὶ ὑπερχρόνου, τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀτρέπτου, τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀναλλοιώτου, πάντες οἱ φιλόσοφοι ἐν ἀρχῇ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτῶν συστήματος ἐπραγματεύθησαν.

Μόνον, ὅπου ἀσυνάλλακτος ἡ φιλοσοφία εἶναι πρὸς τὴν πίστιν, ἐκεῖ πρέπει νὰ πιστεύῃ ὁ φιλόσοφος καὶ νὰ μὴ φιλοσοφῇ, τὸ δὲ «πειθεσθαι καὶ μὴ ἐρευνᾶν» τότε ὄντως εἶναι ἀναγκαῖον, οἷον ἐν τοῖς ἀπορρήτοις τῆς θρησκείας, πῶς τὸ ὕδωρ γίγνεται καθαρτικὸν πνεύματος καὶ τὸ ἔλαιον πρόξενον χάριτος καὶ πῶς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς Κυριακὸν σῶμα μεταποιεῖται. Ἄλλως ταῦτα πάντῃ ξένα τῆς παρ' ἀνθρώποις φιλοσοφίας καὶ γνώσεως.

Ἐν τῇ Β' προδιατριβῇ περὶ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν κωλύεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου γνωσικὴ ἐνέργεια λέγει, ὅτι τὰ αἷτια ταῦτα εἶναι τέσσαρά τινα: 1) τὸ σῶμα ἢ τὸ ὀργανικὸν ὄν, 2) αἱ δυνάμεις, δι' ὧν κατὰ γνῶσιν πεφύκαμεν ἐνεργεῖν, 3) τὰ τῆς ψυχῆς κρατοῦντα πολλὰ πάθη καὶ 4) ἡ ἀγωγή. Ταῦτα ἀναλύων ὁ Εὐγένιος διὰ μὲν τὸ σῶμα λέγει, ὅτι τοῦτο εἶναι κώλυμα τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, δι' ὃ πρέπει νὰ εἶναι ὑγιές, διότι μόνον ἐν ὑγιεῖ σώματι καθαρὰ δύναται νὰ ἐνυπάρχη διάνοια καὶ φιλοσοφία τελεία καὶ ὀρθή.

Ἡ δὲ ψυχὴ, λέγει, δὲν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τῷ σώματι ἀλλὰ τοῦναντίον. Ἀποκρούει κατόπιν τὰς ὑπερμέτρους τροφὰς καὶ τὸν πολὺν ὕπνον, διότι ταῦτα εἶναι δουρικὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν βοσκηματώδη βίον προσαρμόζονται. Οἱ δ' ἐν σωματικῷ πόνῳ ζῶντες ὡσπερ ἐν βορῶ ζῶσι, οὐδόλως μετέχοντες εὐφυΐας. Ἡ δὲ γνωστικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις, ἣτις κατ' Εὐγένιον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῆς μνήμης καὶ τοῦ νοῦ, ἐὰν μὴ εἶναι τελεία, εἶναι παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δεύτερον αἴτιον τῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀπάτης. Πρὸς ἀνάλυσιν τοῦ δευτέρου τούτου παραιτίου, ὁ Εὐγένιος δίδωσι τοὺς ὁρισμοὺς τῶν τεσσάρων εἰδῶν τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν ἐκάστη δ' ὁμως τῶν τεσσάρων τούτων δυνατὸν νὰ ᾧσιν ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολαὶ ὡς λ. χ. ἢ τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν κρινόντων ἢ ἀφ' ἑτέρου τῶν μόνον τὰς αἰσθήσεις ὡς μέσον νοήσεως ὑπολαμβάνοντων. Ἀκολουθῶς ἀναγράφει ὄρους τινάς, δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφεύγη τις τὰς τοιαύτας κωλύσεις τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, διότι καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς αὐτὸς πολλάκις μὴ εὐθίκτως χωροῦντα ἀλλ' ἀναγώγως καὶ ψευδῶς, ἥκιστα δὲ τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρακολουθοῦντα, αἴτια γίνονται ἀπατηλῆς καὶ ψευδοῦς διανοήσεως. Τρίτον παραιτίον ἀπάτης τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι τὰ πάθη «Πάθη δὲ ἐπιπροσθεῖ μὲν τῷ λογικῷ πυκνῶς, ἐπισκοτεῖ δὲ τῷ ἐκείνου φωτὶ καὶ μόνον οὐχὶ τὸ ὄμμα τὸ νοερὸν ἀποσβέννυσιν, Ἀναφέρει παρακατιῶν πλεῖστα εἶδη παθῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν, ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις, φόβους, θυμηδίας καὶ τέρψεις, ἀνίας καὶ λύπας, ἀλαζονείας καὶ ἐλπίδας, ἅτινα πάντα ἀποτυφλοῦσι καὶ ἀμαυροῦσι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος.

Τέταρτον δὲ παραιτίον κωλύσεως τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ἡ μὴ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγή καὶ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ μὴ πρὸς τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ διανόησιν ἀσκησις δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἀκριβοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς, ἐξ ἧς ἦτε περὶ τὰ μαθήματα ἔφεσις καὶ ἡ πρὸς τὸ εἰδέναι ὀρεξις ἐγείρεται, ὑφ' ἧς πάλιν τὸ θαυμάζειν προέρχεται, ὅθεν ἡ τῆς φιλοσοφίας ἀρχή. Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ προδιατριβῇ, περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων, πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀρχεται λέγων, ἡ φύσεως ἔχοντες εἰσί, ταύτης καὶ τῆς ἐπὶ τὸ γινώσκειν εὐμοιροῦσι δυνάμεως. Φύσει δ' ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν

γνωσιν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ, λέγει, δύναται νὰ κρίνη περὶ τούτων, διὰ τοῦτο ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ γνωρίσῃ. Ἀκολουθῶν δὲ τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικοῖς ἐκτίθησι τὸν τῆς γνώσεως τρόπον, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνείδησις ἢ συναίσθησις ἢ συνεπίγνωσις ἢ τι τοιοῦτο τὴν εἰς ἑαυτὸ σύννευσιν τοῦ γνωστικοῦ ἐμφαίνειν δυνάμενον.

Διὰ τῶν τρόπων τῆς γνώσεως διακρίνεται τό τε θέλειν τοῦ μὴ θέλειν καὶ τὸ αἰρεῖσθαι τοῦ ἐκκλίνειν καὶ τὸ συντίθεσθαι τοῦ ἀπαρνεῖσθαι καὶ τὸ ἀληθεύειν τοῦ ψεύδεσθαι.

Τέλος διὰ τῆς γνώσεως, λέγει, διακρίνεται ἡ κατὰ τὸν Γάλλον Descartes τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίς «νοῶ, εἰμὶ ἄρα». Γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἡ ψυχὴ, ἔτι δ' ὁ νοῦς, ἡ φαντασία, ἡ δόξα, ἡ αἰσθησις, ἡ πρόσληψις, ἡ σκέψις, ἡ κρίσις καὶ ἡ διάνοια. Πάντα ταῦτα ἐν ἐκτάσει ἀναλύων ἐπάγεται ἐφ' ἐκάστου τούτων σχετικὰ παραδείγματα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τὴν τούτων ἐκλογὴν λεπτότητος. Πραγματεύεται κατόπιν, ὡς γνωστικῆς δυνάμεως καὶ περὶ τῆς ἕξεως, ἣν ἀναλύων συγκρίνει πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ προδιατριβῇ: ἥτις ποτὲ ἐστὶν ἡ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη, ἡ φιλοσοφία, λέγει, σοφία πρότερον καλουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου πρῶτον φιλοσοφία ὀνομασθεῖσα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ τὸ ὅλον συμπασῶν τῶν λεγομένων ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσα ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἀνεξάντλητος καὶ οὐδὲν πέρας ἔχουσα. Τὴν φιλοσοφίαν ἄλλοι ἄλλως ἐκάστοτε ὥρισαν λ. χ. οἱ ἐκ τῆς στοᾶς, ὅτι εἶναι γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων, κατὰ δὲ Πυθαγόραν φιλοσοφία εἶναι ἡ τῶν ὄντων γνῶσις, ἡ ὄντα ἐστὶ, διὰ γὰρ τούτου μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιστημῶν καὶ ὅλου μέρους ἡ φιλοσοφία διέσταλται. Τὴν φιλοσοφίαν μετὰ ταῦτα ὡς τι μήτε ἀπλοῦν μητ' ἀμερές οὔσαν, διαιρεῖ εἰς τρία μέρη: 1) τὸ λογικόν, 2) τὸ φυσικόν καὶ 3) τὸ ἠθικόν. Καὶ ταῦτα κατὰ Σωκράτη, Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ἡ φιλοσοφία, λέγει, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη τὸ θεωρητικόν (δηλ. τὴν ἀλήθειαν) καὶ τὸ πρακτικόν (δηλ. τὴν πράξιν), εἰς ἃ ὁ Ἀμμώνιος προσέθηκε καὶ τρίτον εἶδος τὸ λογικόν. Κατόπιν δ' ὁμοῦ καὶ ἄλλοι ἄλλως τὴν φιλοσοφίαν διεῖλον, ἀναλόγως τῆς ἐκάστου τῶν φιλοσόφων ἀντιλήψεως. Ἀναφέρει πρὸς τούτοις καὶ ἄλλας τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις, ἃς περιττὸν νομίζομεν ἐνταῦθα ν' ἀναγράψωμεν

πάσας, ἀρχούμενοι μόνον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τινων λ. χ. τὴν Θεολογίαν, Ἠθικὴν, Φυσικὴν, Οἰκονομικὴν, Κοσμολογίαν, Μετεωρολογίαν, Φυσιολογίαν, Ὑδρολογίαν, Ζωολογίαν, Ἰατρικὴν, Παθολογίαν, Γεωμετρίαν, Ἀριθμητικὴν κλπ. Ἐπειτα ἐξετάζει τίνες τῶν ἐπιστημῶν αἰ πρωτεύουσαι. Περὶ τούτου, λέγει, εἶναι φανερόν, ὅτι πρέπει τις νὰ προτάσῃ τὰς ἐπιστήμας ἐκεῖνας, παρ' ὧν αἰ λοιπαὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρχὰς πορίζονται. Διότι ἀρίστη καὶ ἀσφαλεστάτη εἶναι ἡ μέθοδος ἡ ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἐπὶ τὰ ἀγνοούμενα, ἢ ἐκ τῶν ἀπλῶν ἐπὶ τὰ σύνθετα. Ἡ δ' ἀφ' ἧς τὰς ἀρχὰς αἰ. λοιπαὶ ἐπιστήμαι λαμβάνουσι εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ, σὺν ταύτῃ δ' ὅμως συντακτέον καὶ τὴν Λογικὴν. Τούτων ἡ μὲν εἶναι ἀρχικὴ, ἡ δ' ἀποδεικτικὴ, οὐδ' εἶναι δυνατόν τούτων ἑκατέραν τις νὰ προτάξῃ, τῆς ἑτέρας οὕτως ἀναποδείκτου χωρὶς τῆς ἄλλης οὔσης. Ἐν εἶδει δ' ὀρισμοῦ ἀκολούθως ἀναγράφει τί ἕκαστον τῶν φιλοσοφικῶν τούτων εἰδῶν ἐστὶ. Λογικὴ λέγει εἶναι ἡ ἐπιστήμη, δι' ἧς ὁ νοῦς ῥώννυται τὴν τε κρίσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας αὐτοῦ ὀξύνεται. Διὰ δὲ τῆς πρώτης φιλοσοφίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογικῶν σπερμάτων ἡρέμα πως ἀναπτυσσομένων καὶ προαγομένων, ὃ τε ἐν ταῖς νοητοῖς κατὰ βραχὺ παρεμποιεῖται προσεθισμὸς καὶ ἡ περὶ τῆς ἀνωτάτης τῶν θεωριῶν ἀναγεννᾶται δεξιότης καὶ εὐμάρεια. Διὰ τῆς περὶ ψυχῆς ἐπιστήμης τὸ σφᾶς αὐτοῦς ἐπιγιγνώσκειν κέρδος ἀποφερόμεθα, τῶν μαθημάτων τὸ θεῖον ὄντως καὶ ὡς κάλλιστον διδασκόμενοι. Τέλος διὰ τῆς Θεολογίας «καὶ αὐτὴν τὴν ἀκροτάτην καὶ ἀκῆρατον ἀναπτερούμενοι φύσιν καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων τελειοτάτων τὰς ὀρθὰς ἐπικαρπούμεθα ὑπολήψεις, ἀθεΐας ἐξ ἴσου ἀπέχεσθαι διδασκόμεθα καὶ τῆς οὐδὲν εἰς ἀτοπίαν ἐλάσσονος δεισιδαιμονίας». Ταῦτα, ὡς ἐν τῷ τῆς Λογικῆς κειμένῳ ἔχουσι, ἀπαρλλάκτως, παραλαβόντες, ἐκ φόβου μήπως διαστρέψωμεν τὰς περὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Εὐγενίου ἰδέας, ἀναγράφομεν τὸ ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου ἐπιφερόμενον Πλατωνικὸν ἐκεῖνο, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας, βελτιούμεθα τὰς ψυχὰς καὶ ὀδηγούμεθα εἰς εὐδαιμονίαν καὶ εὐεξίαν, ἀπαλλαττόμενοι τῶν ἐκ τοῦ σώματος ἐν τῷ κόσμῳ παθῶν, ὅσον ἐν ἡμῖν δυνατόν, οὐδὲν ἄλλο ἢ θνήσκειν μελετῶντες, ἵνα, οὕτω παρεσκευασμένοι, εἰς τὸν κατὰ φύσιν ἐπανέλθωμεν βίον, αὐτινος οὐδεὶς οὐδ' ἀγαθώτερος καὶ θεϊότερος οὐδὲ τελειότερος καὶ εὐδαιμονέστερος τῷ ἀνθρώπῳ ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ

εἰσαγωγικῶ εἰς τὴν κυρίως λογικὴν κεφαλαίῳ ἀναφέρεται ὁ λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν, φύσιν, κλήσιν, τ. ἔ. ὄρισμόν, χρήσιν καὶ διαίρεσιν τῆς λογικῆς.

Δείξας ὁ Εὐγένιος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως εἶναι γνωστικὸν ὄν, ἐπάγεται ἔτι, ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γινώσκειν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ἀληθεύειν, ὅπερ οὐδ' αἰεὶ πρόχειρον οὐδὲ τοῖς πᾶσιν ἐφικτόν. Ταύτην δὲ τὴν ἐκ φύσεως ἐν ἡμῖν οὖσαν δύναμιν, δι' ἧς τὰς ἐν ἡμῖν διευθύνοντες διανοητικὰς ἐνεργείας καὶ κρίσεις, ἐπιτυγχάνομεν τὸ ἀληθὺς, ὀνομάζει ὁ Εὐγένιος δύναμιν λογικὴν, καὶ αὕτη εἶναι, ὡς γνωστὸν, τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτος, δι' ὃ δὴ καὶ λογικοὶ οἱ ἄνθρωποι καλούμεθα. Ἀλλὰ τῆς ἔμφυτου ταύτης λογικῆς οὐχὶ πάντες ποιοῦνται ἐπ' ἴσης χρήσιν, καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἤτοι ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐκ τοῦ σώματος ἢ ἐκ τῆς ἀγωγῆς, τοῦ συνεθισμού καὶ τῆς συνασκήσεως, ὧν ἄλλοι ἄλλως τυγχάνουσι, ὅπερ ἄλλως παλαιόθεν παρατηρήθησαν, ἤτοι, τό τε ποικίλον καὶ πολύτροπον, καὶ τὸ ὑπέροχον καὶ ἐλλιπὲς τῆς εὐφυΐας ἢ δεξιότητος τῶν ποικίλων τῶν ἀνθρώπων διανοητικῶν ἐνεργειῶν. Τινὲς μὲν ὀξέως τινὲς δὲ καὶ συνεσκεμμένως φρονοῦσι καὶ τινες ἀδαῶς καὶ ἀταλαιπωρήτως. Καὶ τὸ μὲν μὴ ὀρθὸν φευκτέον ὡς εἰς ἀλογίαν τείνον, διωκτέον δὲ τὸ ὀρθόν. Αὕτη δ' εἶναι ἡ ἔμφυτος λογικὴ, ἧς οἱ κανόνες παντὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ χρωμένῳ ἀνθρώπῳ εἰσὶν αὐτοδίδακτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπίκτητον λογικὴν, ἣτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἔμφυτου τῷ ἀνθρώπῳ λογικῆς, ἣτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἐν ἀρχῇ μηδὲν πλέον ἢ τοὺς κανόνας ὀρίζουσα τοῦ λογισμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἤτε συμπλήρωσις καὶ ὁ λόγος καὶ αἱ αἰτίαι τῶν τῆς λογικῆς κανόνων καθωρίσθησαν.

Πρῶτος Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς λογικῆς ἀν μὴ ὁ Παρμενίδης, ἀφ' οὗ καὶ τοῖς ὕστερον τῆς σχολῆς ταύτης ἀρχηγοῖς διεδόθη ἡ ταύτης μελέτη μέχρι τινός, μεθ' ὃ παρακμασάσης τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ἡ λογικὴ τέλεον ἐξηχρειώθη. Τέλος διὰ τοῦ ἐξ Ἀγγλίας Βάκωνος καὶ τοῦ Γάλλου Descartes, τοῦ Lokke καὶ τοῦ Wolf ἡ λογικὴ διεμορφώθη δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Ὁ Εὐγένιος διαιρεῖ μετὰ ταῦτα τὴν λογικὴν εἰς δύο, 1) εἰς ἔμφυτον καὶ 2) εἰς ἐπίκτητον καὶ τούτων πάλιν τὴν μὲν ἔμφυτον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ δύναμιν καὶ 2) εἰς τὴν κατὰ διάθεσιν, τὴν δ' ἐπίκτητον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ τέχνην καὶ 2) εἰς τὴν

κατ' ἐπιστήμην. Ὅριζων μετὰ ταῦτα ἕκαστον τῶν εἰδῶν τούτων ἐπιπροστίθῃσιν, ὅτι ἡ λογικὴ εἶναι ἐπιστήμη καὶ πρὸς τοῦτο οὐδεὶς πρέπει ν' ἀντιλέγη, ὠνομάσθη δὲ διαφόροις ἑκάστοτε ὀνόμασιν, ἦτοι: διαλεκτικῆ, ὀργανικῆ, κανονικῆ, λογικῆ, ἦτις πρὸς τούτοις εἶναι εὐχρηστος, ὡς ὀξύνουσα τὴν διάνοιαν καὶ ἐνδυναμοῦσα αὐτήν· ὡς κλίμαξ δέ, δι' ἧς ἀνερχόμεθα εἰς τὴν τῆς ἐπιστήμης γνῶσιν εἶναι χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ ὡς ὀδηγὸς ἐν ταῖς πρὸς ἄλλοις ὀμιλίαις καὶ συνεντεύξεσι καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμέραν πράξεσιν.

Μετ' ὀλίγα δὲ τινα εἰσέρχεται εἰς τὸν περὶ τοῦ τί ἐστὶ ἡ πρώτη ἐννοια λόγον. Ἐντεῦθεν ἀρχόμενος τοῦ κυρίως περὶ λογικῆς θέματος, ὁ Εὐγένιος ἐξετάζει κατὰ πρῶτον τί ἐστὶ νοῦς, παρατηρεῖ δ' ὅτι νοῦς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς περιούσα δύναμις, δι' ἧς ἀντιλαμβανόμεθα ἡμῶν ἑαυτῶν καὶ τῶν παρ' ἡμᾶς, τοῦ δὲ νοῦ τὸ ἔργον, λέγει, εἶναι τὸ νοεῖν ὀδηγὸν ὅτι, τὸ ἐννόημα, ἀλλ' ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀδιαίρετος, ἀνευ εἰδῶν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ διαιρέσῃ τις αὐτὸν εἰς παρατηρητικὸν νοῦν, παραβλητικὸν νοῦν ἢ ἀναθεωρητικὸν ἢ ἀφαιρετικῶς ἢ προσθετικῶς ἢ νοῦν μνημονικόν. Πρώτη τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἀπλή. Εἶναι δὲ πρώτη ἐννοια ἢ εἰς ταῦτὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κατὰ ψιλὴν ἐπιθεώρησιν σύνοδος, ἡ πρώτη πάσης οἰαςδήποτε τακτικῆς ἐνεργείας. Γνωρίσματα δὲ ταύτης καταλέγει, 1) ὅτι εἶναι προτέρα πασῶν τῶν ἄλλων, 2) ὅτι εἶναι συμπλοκὴ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοουμένου παραστατικῶς καὶ 3) ὅτι εἶναι ψιλὴ τις ἐπιθεώρησις ἀνευ καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως.

Ὀνομάζεται δ' ἡ πρώτη ἐννοια ἐπιβολὴ νοῦ καὶ προσοχὴ καὶ ἀντίληψις ἢ πρόσληψις ἢ πρόληψις κατὰ τοὺς στωϊκοὺς, εἶδος δὲ παρ' Ἀριστοτέλη, ἰδέα δὲ κατὰ Πλάτωνα. Ἀναφέρει μετὰ ταῦτα καὶ τινας ὀρισμοὺς τῶν νεωτέρων φιλοσόφων περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, μεθ' ὃ εἰσέρχεται εἰς τὴν αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ τὴν ἑκάστου τῶν εἰδῶν αὐτῆς ἐξήγησιν, κατὰ τε τοὺς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους. Προσεπιφέρει δ' εἶτα τὰς τῶν ἐννοιῶν πηγὰς ἦτοι τὰ αἷτια, τὰ παντοίας νὰ ἐπενέγκωσι τῇ ψυχῇ μεταβολὰς δυνάμενα, ἅτινα εἰσὶ 1) ὁ δημιουργὸς τῆς ψυχῆς, 2) αὐτὴ ἡ ψυχὴ καὶ 3) τὸ σῶμα τὸ περὶ αὐτήν.

Αἱ δὲ ποιότητες, αἷτινες διὰ τῶν αἰσθήσεων μεταβιβάζονται ἐν τῇ ψυχῇ παράγουσι τὰς ἐννοίας, ἐφ' ὧν δι' ἑκάστην αἰσθησιν δὲν ὀκνεῖ

ὁ Εὐγένιος νὰ καταγράψῃ πλείστα παραδείγματα, μεθ' ὧ, κατὰ τὸ αὐτὸ ἀναλυτικὸν σύστημα, ἐξηγεῖ τὰς οὕτω διὰ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ προσγιγνομένας ἐννοίας.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ διαφορᾶς τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τρόπων παντοίων, τῶν ἐννοιῶν, λέγει, αἱ μὲν πάντα ἀπηλλαγμένα ὅλης καλοῦνται εἰλικρινεῖς καὶ καθαραί, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς ψυχῆς, ἡ τῆς βουλήσεως, ἡ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ νοῦ καὶ ἄλλαι, αἱ δὲ μὴ καθαραί, ἦτοι μετὰ τινος ὕλικου, πάθους ἐκφερόμεναι, αἵτινες εἶναι διτταὶ αἱ μὲν διὰ τινος τῶν αἰσθητηρίων παραγόμεναι κινήσεις, οἷα τὰ αἰσθήματα, αἱ δὲ κατ' ἐπιστροφὴν ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἄλλοτὲ ποτε γεγονότα τῶν αἰσθημάτων. Προσέτι αἱ μὲν τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀπλαῖ, αἱ δὲ μὴ ἀπλαῖ καὶ ἐκείναι μὲν καλοῦνται πρώτισται καὶ στοιχειώδεις, ὧν οὐδεμία εἶναι δυνατὴ ἀνάλυσις, αὗται δὲ ἀναλυταὶ ὡς εἰς ἀπλουστέρας νὰ διαιρεθῶσιν δυνάμεναι.

Καταλέγει περαιτέρω καὶ ἄλλας διαιρέσεις, περὶ ὧν σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ἐξ ὧν λέγει, ὅτι καὶ ἄλλας διαιρέσεις θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπινοήσῃ ἀναλόγως τῆς ἐκάστου ἀνθρώπου διαφόρου ἀγωγῆς, τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τῶν νομίμων. Εἰσερχόμενος μετὰ ταῦτα εἰς τὸ περὶ διαφορᾶς τῶν ἐννοιῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζονται, καταλέγει πολλὰς τοιαύτας π. χ. τὰς ἐναργεῖς ἦτοι εὐκρινεῖς καὶ διακριτὰς καὶ τὰς γνωρίμους ἢ συγκεχυμένας, τὰς γνωριστικὰς καὶ ἀγνωρίστους τὰς πλήρεις καὶ μὴ, τὰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς καὶ ἄλλας. Καὶ ἐν τῷ ἀκολουθῶν κεφαλαίῳ καταλέγει τὰς διαφορὰς τῶν συγκεκριμένων καὶ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, τοὺς διαφόρους δῆλον ὅτι τρόπους τοῦ τῶν ἐννοιῶν σχηματισμοῦ, ἦτοι τῆς συγκρίσεως, τῆς συνθέσεως, τῆς ἐπαναλήψεως τῆς συγκυρώσεως, τῆς περιστάσεως, τῆς ὑπολήψεως καὶ ἄλλας, ἐξ ὧν παράγει τὰ δύο εἰρημένα εἶδη τῶν ἐννοιῶν, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς φύσει καὶ μὴ φύσει. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξετάζει τὴν χρῆσιν καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, πάντα παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους παραλαμβάνων.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ περὶ βάρους καὶ πλάτους ἐννοιῶν, ὀρίζει, ὅτι βάθος ἐννοίας τινος ἢ περιλήψις εἶναι τὰ δι' ὧν ἐκάστη τῶν ἐννοιῶν συνίσταται καὶ συναπαρτίζεται γνωρίσματα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐξ ὧν ἐκάστη ἐννοία σύγκειται γνωρισμάτων εἶναι τὰ μὲν ἀναγκαῖα τὰ δ' ἐνδεχόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ βάθος εἶναι ὅτε